

těla vnímali jak heroický obrys těchto dění, tak všechny mnohotvárné lidské momenty, které je způsobují i provázejí, abychom zachytili přerod českého člověka i české společnosti ve všech těch nuancích, jak je může postihovat pronikavost zraku básníkovy, abychom z té mohutné dramatiky dneška uměli vydat počet a svědectví svrchovaně pravdivé a hluboce chápající.

Právě v tom je prubířský kámen naší věrnosti k lidu i úzké souvislosti s ním, nakolik budeme umět postihnout tuto velkou představu národního organismu a nakolik budeme umět činně spolupůsobit při novém formování národní duše. Nakolik budeme umět postavit svému lidu před oči a vstúpit do srdcí ty veliké mravní ideály, které zaručí našemu národu budoucnost významnou a šťastnou. Umění, které by nechtělo být národním a lidovým v tomto významu slova, ztratí smysl své existence.

Jak groteskně působí při pomýšlení na tyto úkoly představa umělce nepolitického, který by se opatrnicky ve jménu jakési nadčasovosti a nadřaděnosti vyhýbal konkrétním problémům denního života, který by nechtěl být svému lidu každodenním druhem, rádcem a spolupracovníkem, nýbrž jakýmsi vzdáleným veleknězem abstraktní a málo srozumitelné magie! Právě v žízňivém přilnutí k přítomnosti a jejím obecným problémům, v těsném a nerozvrtném spojení s všedními, pracovními dny svého lidu, v neustálém podílení se o jeho starosti, touhy i ideje musíme vidět první smysl své umělecké činnosti a jedinou cestu k lidovosti ryzí a upřímné. A tato nová, uvědomělá a svobodná služebnost, kterou nabízíme svému lidu, nechť je odpovědí každému, kdokoli se bude v této zemi ptát na poslání české literatury.

(1946)

CESTA LITERATURY K LIDU

Bohumil Mathesius

Po vývodech předešlých dvou řečníků dovolte, abych se podíval na otázku pohledem – alespoň v první půli – analytickým a kritickým.

První otázka, kterou jsem si dal, když jsem přemýšlel o tématu, byla, zda je třeba vůbec mluvit o cestě literatury k lidu jazykem, kterým psal Erben, Němcová, Havlíček a Neruda? Byla zde cesta tenkrát a ztratila se,

nebo zarostla? A k jakému lidu má vésti ta cesta? Dnes máme lidovou demokracii, tedy „lidovou lidovládu“. Před rokem 1938 jsme měli demokracii, tedy jenom lidovládu. Už zde je vidět, že jsou zde minimálně dva pojmy lidu: lid značky 1938 a lid značky 1946. A kdo je to lid? Nejsem to já a vy? Jsem tedy lid, když jdu k hlasovací urně: lid sociálně demokratický, lid národně socialistický, lid komunistický, lid lidovecký, lid bílých lístků, ale jak si sednu k psacímu stolku a píšu, pak už nejsem lid?

To byly otázky, které jsem si dal a z nichž je vidno: *pojem lidu se měnil*, je třeba diferencovat a rozlišovat. Onen čtenářský substrát, pro který spisovatelé psali, se mění, mění se i poměr autora k tomu čtenářskému substrátu, měnil se sklad společnosti, ve které psali.

A o tom si promluvíme.

Pak si snad ujasníme víc.

Promluvíme si o tom, jak se měnila skladba české společnosti v druhé polovici předešlého a v první polovici tohoto století, jaké postavení v ní zaujímali literáti, jaký měli poměr, a pak se snad z této spleti otázek dostaneme.

V druhé polovině předešlého století se začaly vršky naší společnosti pomalu, ale jistě *poburžoazovat*. Sílily sociálně a hospodářsky a stavěly si i svou kulturu. Padlo heslo: dohonit Evropu. A Evropa se doháněla. Jaká Evropa? Evropa skomírajícího měšťanstva západní Evropy. Co našich nejlepších lidí jsme naházeli do chřtánu toho hesla! Heslo, které by mělo svou oprávněnost, pokud by organicky lámalo naši provinciálnost, zvyšovalo proudivost našeho kulturního života, se stávalo nenasytným bumbříčkem. To byla ta doba těžkých neforemných kusů nábytku, bohatě zřesených draperií, knihoven se zlatými ořízkami, doba „Zlaté Prahy“, Liebscherů, Pirnerů, Schnirchů, Národního divadla s jeho zlatem, plyšem a tolika lóžemi pro pány měšťansty, zatímco „lid“ se mačkal (dostal-li se vůbec do divadla) na druhé, nejvyšší první galerce. To byla ta doba, kdy jsme chtěli mít pompézní opery à la Meyerbeer, rozložitě členěná sousoší jako Francie, společenské romány s haute volée jako Paříž, básníky jako Viktor Hugo a výstavné čtvrti jako Berlín. Proč se o tom zmiňují: tváříme se, mluvíme-li o buržoazní kultuře, jako by se nás to netýkalo – a my ji měli u nás doma v její nejhorší podobě.

A proč se o tom zmiňují? Do této procovské díry jsme hodili jednoho z našich největších slovesných géniů, jehož jméno má a musí padnouti tady na prvním sjezdu českých spisovatelů s trpkou výčitkou. Je to Jaroslav Vrchlický. Co na něm všechno nechtěli! Lyriku, epiku, román, dramata, slavnostní projevy, přednášky, studie, literární portréty, Danta i Petrarku, Tassa i Ariosta, Calderona, Goetha i Byrona, Shelleyho i Schillera, Ibsena, Háfize i Ši-king.

A nemá-li česká buržoazie žádný jiný hřích, než že nám k smrti udřela tento zdravý, košatý talent, nadaný olbřímí pracovitostí, stačí to, abychom ji nenáviděli jako mor.

Napsal: 84 knihy epiky a lyriky, 40 dramát a libret, 5 próz, 13 literárněhistorických a kritických knih, *sto čtyřicet dvě* původní knihy o *devatenácti tisících* tištěných stránek. K tomu *sto čtrnáct* překladových knih o *dvaceti šesti tisících* tištěných stránek. Je v těchto překladech 4265 básní od 472 autorů z osmnácti literatur. To je za méně než čtyřicet let práce dvě stě sedmdesát *svazků* o čtyřiceti pěti tisících tištěných stránek. Psal tedy průměrně tři tiskové stránky (většinou veršů) denně; denně to znamená, počítaje v to neděle, svátky, dovolenou a nemoc! A přitom ho platili jako žebráka! To je vražda básníka. Chladnokrevná vražda pro flanc, procovinu a pompu. To také *patří* do cesty „literatury k lidu“! Abychom si uvědomili, jak se uměla česká měšťanská společnost chovat k svému nejlepšímu básníku, jak ho dovedla užít, využít a zneužít, udřít a vydřít až na morek kosti. A pak se ještě starali, aby tento uštvaný génius dostal také Nobelovu cenu. Proto, aby si paní Vonásková s paní Vocáskovou v kavárně mohly povídat, že už máme taky tohohle nobelizovaného básníka.

Mluvíme - mimochodem řečeno - příliš mnoho o buržoazii, socialismu, komunismu a přitom děláme jaksí, že nás přímo se to netýká. Buržoazie, to byla, prosím, věc téhleté Francie a Anglie, socialismus - věc německých sociálních demokratů a komunismus - to je věc sovětského východu. Nás vnitřně se to netýká. My bydlíme, prosím, ve vesnici hned z kraje a nevíme, prosím, co se děje na návsi, my nic - my muzikanti, nejvš že se učeně pohádáme o orientaci východní či západní. Fašismus - to byla věc italská a německá, prosím. My nic, my muzikanti. Teď to projeli a my budeme dělat ten zatracený socialismus, když to musí být. A že u nás byl fašismus, a to hned několika odstínů, stupňů a vůní, a že ho dělala i část české kultury i část české literatury, to se nás prosím, netýká. My jsme hodní hoši a dejte nám eminenc z dobrého chování.

Na pozadí jedné z největších tragédií naší literatury, zaviněné českou buržoazií (uvádím ji pro její typičnost a průkaznost), mohl bych uvést ještě jiné z jiných oborů a z jiné doby. Kdybychom nesáhli ani k divadlu, tedy takovou Němcovou, které v největší její bídě posílaly bohaté paničky zlatkovou almužnu po služce, aby se nepotřísnily přímým stykem s ní, takového Alše, rozeného k tomu, aby navrhoval a prováděl velká plátna, fresky a panó, a nuceného rozdávat se v obrázcích a ilustracích pro týdeníky a revue, placených po zlatkách. A kolik učenců a vědců! Na bídě a hladu, pánové, byla stavěna naše kultura ze zlaté doby českého měšťanstva!

Ale pokračujme: v devadesátých letech se česká literatura vymkla ze služebnosti tomuto „lidu“, této zahnívající společnosti. Byla to nejprve generace let devadesátých se svou dekadencí a symbolismem a pologenerace následující po ní. Obě představují dvě vlny *deklasované inteligence*, to jest inteligence, která se cítila vytříděnou ze své společnosti. První, *generace let devadesátých*, ještě v možnost revize měšťanské společnosti a její kultury věřila, druhá v ni přestala věřit a vrhla se do náručí sociálního nihilismu. To bylo *pokolení* oněch Gellnerů, Těsnohlídků, Mahenů, Tomanů – mluvíme-li jen o mrtvých – kteří začali svůj protest proti společnosti anarchismem. Taková byla naše situace kulturní v době před první světovou válkou, v době, jejíž architektonické pomníky vidíme v asanaci Páté čtvrti, v architektuře Královských Vinohrad, v kultuře vídeňských operet (tenkrát jsme doháněli Vídeň!); je zajímavé, že v této době zela také největší propast mezi jazykem hovorovým a jazykem spisovným.

Pak přišel náraz světové války. Krátce po ní vyvstala krátkodechá vlna *skupiny proletářských básníků* v letech 1920–1925, vzbuzená gejírem sociální naděje, vytrysklým po Říjnové revoluci. Byla vedena citem, málo podloženým poznáním. Vlna se rozpadla do sociálního sentimentalismu, poetismu, surrealismu. Z generačních typů této společnosti možno uvést otce Kondelíka a ženicha Vejvaru z konce předešlého a počátku tohoto století, mistra z cechu malířů pokojů a jeho budoucího zetě, magistrátního úředníčka, a ze světové války Švejka, maloměšťáčka, obchodníčka se psy, drobného šejdíře, který výrazně zobrazoval obranu malého českého člověka proti vojenské mašinerii Rakousko-Uherska, ukazuje, jak třaskavý účinek má padělaná hloupost ve srážce s blbostí skutečnou.

V první republice český měšťák dožíval svoji poslední periodu. Rychle vznikala a chtěla se vyžít nová „aristokracie“ vysokých financí, velkostatkářů a vysokých byrokratů. Bylo to v této době, kdy agrární panstvo nechalo talent kalibru Jindřicha Hořejšího až do jeho předčasné smrti vegetovat jako smluvního úředníka Statistického úřadu (až do smrti smluvního!), poněvadž agrární panstvo dalo raději subvenci na pět plemenných býků než na definitivu, to jest existenční minimum, jednoho básníka. Ale nechme toho!

Dnes jsme uprostřed přestavby světa, uprostřed přestavby společnosti. Rozdíl je ten, že my, čeští spisovatelé, necítíme se již fejetonisty, kurzívkáři a besídkáři reorganizující se společnost, nýbrž jejími spoluodpovědnými redaktory. A o tuto roli se hlásíme se vsí rozhodností i odpovědností. Básník nesmí být již šaškem společnosti, jakým býval, když psal na periférii literatury, nebo mučedníkem, když psal nad jejími hlubinami. Je otázka, jak na to. A tu mě napadají dva typické verše Vladimíra Majakovského:

*Nejdřív je třeba život předělat,
až předěláš ho, můžeš o něm psát.*

V této přestávce společnosti má český autor nejprve úlohu předělávat *sám sebe* a – to s největší pokorou: neboť *osobnost* není vždy a jenom v tom chtít být *jiný* než ostatní, může se projevat i v tom, že chce splynout, vplout se svým zmarnělým *já* do většího celku. Cituji Francouze z roku 1935, tedy ne Rusa, ne kolektivistu. Je to André Malraux v předmluvě k *Le Temps du mépris* (Paříž 1935), který píše: „Skutečným nepřitelem jeho (to jest mužného bratrství) je tu individualismus, neurčitý, rozptýlený celým devatenáctým stoletím, který spíše než z vůle tvořit celého člověka, se zrodil z fanatického zdůrazňování rozdílů... jednotlivec se staví kolektivu na odpor, ale žije jím. A daleko víc záleží na tom vědět, čemu se brání, než čím žije... Je nesnadné být člověkem. Ale není tak těžké stát se jím, prohlubujeme-li raději svou sounáležitost, než abychom pěstovali svou odlišnost – první způsob napomáhá jistě aspoň stejně jako druhý růstu toho, co člověka dělá člověkem, toho, čím sám sebe přerůstá, čím tvoří, objevuje a vnímá sám sebe.“

A nyní něco o té *svobodě*. Příliš mnoho se tím slovem oháníme a zbytečně. Vypadá to tak, jako by měšťanská společnost byla absolutní a jedinou ochránkyní lidské svobody, a společnost socialistická přímým atentátem proti ní. Přivedu si svědka, a to zcela věrohodného. Je to Angličan a katolík G. K. Chesterton, který v řeči pro rozhlas, otištěné v roce 1936, řekl: „Neočekávejte, že já anebo nějaký jiný katolík připustíme, že moderní svět... lidem svobody přidal; odpovídám: skoro zrušil všechnu svobodu... Mám jakýsi smysl pro lidská práva: mám však daleko silnější smysl pro lidské potřeby. Dnes svoboda v něm postupující obětovala obecná práva a potřeby lidí ve prospěch potřeby několika málo jednotlivců projevovatí své mínění. Svobodu dostali pouze lidé jako já a nikdo jiný. Monopoly a kapitály, ovládané bez jakékoliv morálky, udělaly z dobyté svobody nesmysl. Každý Angličan má právo projevovatí vlastní mínění, ale přibližně pěti milionářům patří všechny listy, jimiž je možno toto mínění projevovat.“

To, prosím, nepovídá před deseti lety Maxim Gorkij, ale Gilbert Keiter Chesterton, Angličan a katolík.

Čeho tedy je *potřebí nejprve*? Po dlouhé vlně analytické, která probíhala od druhého desetiletí tohoto století, ano i dříve, kulturním blokem evropským, je potřebí *syntézy, celostního pohledu*. Krásné slovo o umělcově potřebě takového celostního pohledu povídal už skoro před sto lety Stendhal: „Detaily formy a drobnosti syžetu, i když jsou sebeumělečtější, netvoří ještě umění, jako ideje, třeba geniální, nedávají ještě spisovateli práva na titul génia nebo talentu. Aby se jím stal, musí *uzavřít okruh*

názorů, který by objal a koordinoval *celý svět současných idejí* a podřídil je *jediné živé vedoucí* myšlence. Teprve pak se myslitele zmocní fanatismus ideje, to je ona ostrá, určitá víra ve vlastní dílo, bez níž není opravdového života ani v umění, ani ve vědě.“

To nepovídal Maxim Gorkij, ale starý dobrý Francouz Stendhal asi před sto lety.

Jaká tedy má být literatura pro čtenáře nové společnosti v této době přestavby světa, předělávky společnosti, až autor předělá nejprve sám sebe? Dovolte, abych o tom opět citoval člověka velké zkušenosti praktické i teoretické. Tenkrát je to už opravdu Maxim Gorkij: „Historie ukládá nám... vytvořit *literaturu opravdu všelidskou*. Musí to být literatura, která umí vzrušovat dělné lidstvo. Materiálu k tomu máme u nás mnoho. Tento materiál načisto vylučuje z provozu naší literatury témata beznadějnosti, nesmyslnosti osobní existence, témata utrpení, tak dlouho posvěcovaná křesťanstvím. Utrpení člověka až do naší doby bývalo vždy zobrazováno tak, aby vzbudilo neplodnou soustrast – „soutrpnost“; a jen velmi zřídka jako *protest* proti šlapané lidské důstojnosti; jako *boj s prameny* tohoto utrpení. Materiálem umělecké tvorby má být člověk se vší růzností svých snah, činů; člověk v procesu růstu, či rozkladu... Představa o tragédii jako nejvyšší formě vyjadřující životní konflikty není správná. Taková představa o souvislosti umění s dramatičností života je výplodem buržoazie, ba filistrovství. Právě tak škodlivá je snaha po „objektivní pravdě“ – neboť tato pravda je vždy dualistická, nebo prostě *falešná*. Předpokládá, že člověk slučuje v sobě prvek počestný i podlý a že o vládu nad ním bojují podle Dostojevského „bůh i ďábel“. Člověk je předurčen k utrpení, je vždycky obětí atd. To všecko je vymyšleno buržoazií, neboť představa o člověku naplněném nesmiřitelnými kontrasty tuze napomáhá filistrovci, aby se upokojil při pohledu na obklopující jej skutečnost. Tohle všechno se nehodí pro nový svět dělného lidstva, který tíhne k zdravé radosti a který si právo na radostný život dávno zasloužil. Říká se: to člověka povznáší, když slyší o „utrpení pro jiné“, o takových mučednících pro lidi, jako byl Dostojevskij a jiní. Takový stav je prostě nemoc, z níž je třeba se léčit, neboť člověku překáží rvát se s těmi příčinami, které jsou skutečnými prameny lidských běd.“

Technicky půjde v naší literatuře boj širokou frontou; bude to boj o *nové žánry*, o bohatší a plastičtější *jazyk*, o nově formulovaný *pojem hrdinství*, o výstavbu *pozitivního hrdiny* proti hrdinům pasivním a mudrlantským, a konečně o nové utváření *čtenáře* jako *aktivní* složky literárního díla.

O nových *žánrech* zde již několik slov padlo. Přidal bych k tomu, že v *poezii* bude třeba povyšovat žánry takzvané „nízké“, osvěžovat zanedba-

né a nevšímané žánry, jako je óda a epos všech druhů; v *próze* pak osvěžit nový žánr zliterarizovaného materiálu deníkového a zápisníkového, literární portrét a kroniku. To je průprava k novému románu nebo k nové formě, která román nahradí v době, kdy román jako literární forma je ve stadiu rozkladu a zoufale hledá výpadovou cestu. (O kronice bych tu chtěl připomenout bystrá slova, napsaná už Puškinem v revui *Sovremennik* před sto deseti lety: „Pište prostě své poznámky, nečiníce nároků na fantazii a nenazývajice je románem; potom vaše kniha vzbudí takový zájem, jaký budí každá kronika, a vy nadto budete mít z toho ten prospěch, že lidé nezačnou číst vaše dílo s úmyslem číst román, neboť takové duševní rozpoložení usmrcuje to, co je podle vašeho mínění na vašich stránkách nejlepšího.“)

V *dramatu* pak půjde o politickou komedii, sociální satiru a grotesku v prvé řadě.

Málo jsme se ještě zabrali do tematiky beletrizovaných dějin velkých závodů a podniků.

Chtěl bych se ještě dotknouti dvou věcí, a to pojmu nového hrdinství a vytváření typu hrdiny pozitivního.

Jako doklad, kterak se v nové socialistické společnosti klade *nové hrdinství*, chtěl bych tu uvést povídku *Hrdinství* od sovětského spisovatele Jasenského, napsanou před 10 lety. V prvé kapitole vidíme veliký mnohomístný aeroplán, letící do asijských stepí na místo nově zakládáné továrny. Letí s ním ředitel a vybraní dělníci nového podniku. Po cestě pilota raní mrtvice, letadlo letí pomocí leteckého robota automaticky dál a na palubě je jediný padák. Cestující losují, kdo se má padákem zachránit. V druhé kapitole jsme v závodní radě nového podniku, kde vypravuje o příhodě zachránivší se jediný pasažér, ředitel podniku. Vypravuje, že na palubě byla i vynikající dělnice-údernice, ale los padl na něho. Závodní rada blahopřeje zachráněnému řediteli i sobě. V třetí kapitole jsme na schůzi komunistické buňky našeho závodu. Zachráněný ředitel předstupuje a říká: „Soudruzí, já závodní radu oklamal. Los jsem nevyhrál já, ale ona údernice, která s námi letěla. K smrti předurčení kamarádi tvrdili, že pro závod jsem potřebnější já než ona. Poslechl jsem a padáku použil. Řekněte a sud'te: bylo hrdinstvím padák přijmout, či bylo by hrdinstvím padák odmítnout?“ Tady autor končí. Podobné problémy naskýtají se při řešení manželského trojúhelníku v nové společnosti. Tak je tomu u sovětského spisovatele Jurije Oleši v jeho návrhu na filmové libreto pod názvem *Strogij junoš*a (Přísný mladík). Máme tam: starého profesora s mladou ženou a mladého stachanovce, kteří se setkají v letovisku na krymském pobřeží. Mladí lidé se do sebe zamilují. Řeší se otázka: je pro *společnost*

důležitější štěstí dvou mladých lidí či klid života a vědecké práce vynikajícího učenice? Autor řeší otázku, o které byla před druhou světovou válkou dlouhá debata (film nebyl proveden), ve prospěch profesora.

Pozitivního hrdinu, ne schematického a ne fráзовitého, staví poprvé ve svém románě *Život Klíma Samgina Maxim Gorkij*. Je to univerzitán marxista Kutuzov. V Gorkého dramatech je to – kromě několika náznaků různých odstínů v Jegoru Bulyčovovi – figura bolševika ražby 1917 Rjabina v jeho Fedoru Dostigajevovi, figura – což třeba zvláště podtrhnouti – humorná, pod jejímiž vtipnými a zdánlivě nevýraznými slovy a šlehy se rýsuje pevná a bezpečná vnitřní stavba toho člověka, „milého a prostého jako koule“.

Závěrem řečeno, půjde na této cestě literatury k lidu o nový pohled na staveniště světa, o celostný, jednotný a syntetický pohled, o pohled hrdivý, aktivní a bojovný. Tak a jen tak dojdeme ke světovosti, když nepůjdeme za světem, píšíce *jako* svět, ale když svůj pohled světu vnutíme. Pak si nebudeme opakovat zoufalá slova La Bruyérova, napsaná před více než 250 lety, že „všechno je vysloveno a že přicházíme o sedm tisíc let pozdě“, a řekneme si, že jsme přišli včas, abychom vyslovili ještě mnoho nových a hezkých věcí, poněvadž jsme hledali a našli, bojovali a neustoupili.

(1946)

UMĚNÍ A LID

Karel Teige

Problém vzájemného poměru umění a lidu zahrnuje v sobě množství nesnadných dílčích úkolů a otázek. Dovolte načrtnout k nim několik okrajových poznámek a připomínek.

1. Vzestup kulturní úrovně lidových vrstev je věcí lidovýchovné práce, jejíž úspěch závisí na jistých hospodářských předpokladech. Především je třeba, aby byl zabezpečen denní chléb. Marx spojoval vždy možnosti kulturního pokroku se zkrácením pracovní doby. Dát do rukou pracujícího lidu dobrou knihu, a to i takovou, která nemůže být levnější než třeba stovka cigaret nebo láhev vína, je možno tehdy, když mzdová hladina připouští takové vydání. Je třeba mít dost volného času k soustředěné